

Pospíšil, Ivo

K čemu je literární historie

Slavica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 1, pp. 17-35

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2024-1-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80782>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 23. 12. 2024

Version: 20241220

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K čemu je literární historie

Ivo Pospíšil (Brno)

Abstrakt:

Autor přítomného článku se zabývá smyslem literární historie v současném přelomovém bodě dějin. Jeho pojednání pokrývá problémy periodizace literárního procesu, stejně jako potenciálních zákonitostí střídajících se kulturních a uměleckých epoch, koncepcí literárních směrů, teorie literárních dějin, vztahu literární historie a obecných dějin, mizení literární teorie a axiologického aspektu v literární historii. Na základě tvorby Dmytra Čyževského, Reného Wellka, Igora Smirnova, Istvána Sötéra, Františka Kautmana a dalších autor, který se v minulosti tímto tématem zabýval v mnoha člancích a studiích, nejnověji ve třech pojednáních, jež se týkaly vztahu literární vědy a obecné historie, uvádí, že důležitost literární historie spočívá v její funkci reflexe historické paměti. Literární historie je nejen reflexí historie obecné, ale také záznamníkem paměti, a tedy obranou nejen před zapomínáním, ale také retušováním dějin, jak se dosud vždy dělo a děje: vše, co se kdy událo, zanechalo v evoluci své nezahladitelné stopy; byť se zdálo, že tyto stopy jsou již zcela zahlazeny a z paměti vymazány, vždy se někdy nyní nebo v budoucnu mohou znovu objevit, vynořit, jak se nejednou stávalo a my jsme toho byli a jsme permanentně živými svědky.

Klíčová slova:

mysl literární historie v současné přelomovém bodě dějin; periodizace literárního procesu; potenciální zákonitosti střídajících se kulturních a uměleckých epoch; literární směry; teorie literárních dějin; vztah literární historie a obecné historie; mizení literární teorie; literární historie jako paměť a obrana před zapomínáním a přepisováním dějin

What Is Literary History For?

Abstract:

The author of the present article deals with the sense of literary history in the contemporary turning point of history. His treatise covers the problems of the periodization of the literary process as well as of the potential regularities of the changing of cultural

and artistic epochs, the conceptions of literary currents, the theory of literary history, the relation of literary history and general history, the disappearance of literary theory, and the axiological aspect in literary history. On the basis of the creation of Dmytro Chyzhevsky, René Wellek, Igor Smirnov, István Sötér, František Kautman, and others the author who dealt with these issues in many articles and studies in the past, recently in three treatises concerning the relation of literary criticism and general history, asserts that the significance of literary history consists in its function as a reflection of historical memory. Literary history is not only the reflection of general history, but also the record of memory and in this sense the defence against forgetting, but also against rewriting history as it has always happened nad happens: all that happened any time in the past, left the ineradicable traces in evolution though they seemed to be completely wiped out and removed from memory; something might always now or in the future appear, emerge as it has often happened and we were its permanent living wintesses.

Key words:

the sense of literary history in the contemporary turning point of history; the periodization of the literary process; potential regularities of the changing of cultural and artistic epochs; literary currents; the theory of literary history; the relation of literary history and general history; the disappearance of literary theory; literary history as the memory and the defence against forgetting and rewriting history

Někteří tvrdí, že dnes žijeme dějiny: jsou období, kdy se mění věci zásadně a často nevratně. To se nemůže netýkat i oblasti věd, včetně věd humanitních. Do svazku k 70. narozeninám prof. Jiří Fialy jsem před desíti lety přispěl článkem o vztahu literatury a historie právě vzhledem k rozpětí jubilantova odborného záběru, který ovšem zasahuje více oblastí.¹ Podobně, leč jinak, jsem se zamýšlel nad vztahem těchto dvou sfér i ve festschriftu doc. Václava Štěpánka.² Nejnověji jsem se částí problematiky literárních dějin zabýval v podstatě ve třech studiích (v jedné z nich byla případová mikrostudie o naturalismu), a to *Česká literatura na přelomu epoch a její mezinárodní souvislosti* (*Czech Literature at the Turn of the Epoch and Its International Contexts*), *Literární směry v slovanských literaturách a jedna případová studie* (*Utváření*

- 1 POSPÍŠIL, Ivo: *Literatura a historie: nová situace*. In: Literární vědec, historik, folklorista. Sborník k 70. narozeninám Jiřího Fialy. Redigovali Libor Pavera – Ivo Pospíšil – Marie Sobotková. Praha: Verbum, 2014, s. 22–32.
- 2 POSPÍŠIL, Ivo: *Literární věda a historie: souvislosti, komplementarita, konkurence*. In: Od moravských luk k balkánským horám. K vydání připravil Petr Stehlík ve spolupráci s Liborem Janem a Ladislavem Hladkým. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Ústavem slavistiky a Historickým ústavem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2019, s. 238–245.

naturalismu v ruské literatuře) a *Vývojové paradigma literárních směrů a jeho slovanské specifikum: metodologie a texty* (viz dále).

Nebudu probírat všechny okruhy, jichž jsem se zde dotkl a které odkazují k hlubinné relaci „královny věd“ – historie – jazyka a literatury, tedy v širším smyslu filologie a ovšem literární historie jako literárněvědné disciplíny, která kdysi reprezentovala celou sféru bádání o literatuře jako takové, zejména však krásné (*belles lettres*).

V prvním příspěvku – v souvislosti s jubilem tehdejší i nynější, jenž je současně historikem i literárním historikem – jsem se mimo jiné zmiňoval o pokusech o tzv. novou chronologii, zabýval jsem se vztahem historie, literární vědy a literatury od pozitivismu až k „nové historicitě“, která je reakcí na synchronii ve vědě první poloviny 20. století. „Nová historicitá“ se projevuje ve vytváření nové historie literatury, v teorii literárních dějin a v pojmání historie jako hodnoty přímo v literárněvědném bádání. V samotné literatuře se návrat k historii projevuje v postoji k historii jako hodnotě a v utváření hodnotových hierarchií a také například v „nehistorickém románu“ jako projevu překonávání a anihilace času, a tedy i konec dělení jeho běhu na minulost, přítomnost a budoucnost. Všiml jsem si zde mimo jiné vztahu k historii v dílech Reného Wellka, D. Kaljužného, Galina Tihanova, Miloše Urbana, Jevgenije Vodolazkina nebo Leonida Iceleva.

V druhém článku jsem se ještě jednou vrátil k americké metahistorii jako svébytné individualizované naraci a poukázal na evropské souvislosti, jež se objevily přibližně ve stejné době, tedy v druhé polovině sedmdesátých let minulého století, jak se projevuje již v dílech Istvána Sötéra nebo například v sovětském funkčně historickém přístupu Nikolaje Ošmakova³. István Sötér (maďarsky Sötér István, 1913–1988) v anglicky psané knize *The Dilemma of Literary Science* (Budapest, 1973) zachytil tyto proudy a pregnantně formuloval nová hlediska. Jde *de facto* o souhrn autorových literárních prací, v nichž upozorňuje na to, že počínajíc pozitivismem a končíc strukturalismem ztrácela literární věda kontakt s živým literárním procesem. Funkcí uměnověd je učit lidstvo používat kulturu. Pozitivismem započalo, podle Sötéra, tragické rozštěpení literární vědy na „vědeckou“ a „impresionistickou“ část. Autor navrhuje návrat ke koncepci literární vědy jako oboru, který lidem ukazuje, jak správně literaturu používat. Antropologicky orientované pojetí I. Sotéra se opírá především o koncepce G. Lukácase a v lecčems se vrací až k syntetickým postřehům J. W. Goetha. Myšlenka užitečnosti a praktické využitelnosti literatury a literární vědy prochází jako červená nit i dalšími badatelovými studii, například *Criticism and Romanticism in Gorký* (90–100), *Periods and Currents* (101–120), *Of the Comparatist Method* (27–43) a *Romanticism* (121–170).

3 SÖTÉR, István: *The Dilemma of Literary Science*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973; OŠMAKOV, Nikolaj (ed.): *Literaturnyje proizvedenija v dviženii epoch*. Moskva: Nauka, 1979. Týž (ed.): *Russkaja literatura v istoriko-funkcional'nom osveščeenii*. Moskva: Nauka, 1979.

V jiném smyslu se o tom zmiňuje Igoř Smirnov v souvislosti s literárními žánry.⁴ Na analogii s rolí a funkcí kulturní antropologie ve vztahu k jiným humanitním vědám jsem se snažil ukázat metodologické svody a úskalí integrativních přístupů, v nichž je obvykle zakotvena dominance jedné disciplíny.⁵ Hájil jsem zde také interdisciplinární vztah komplementární více než kontroverzní nebo submisivní, což se právě literární vědě jako celku, ale možná ještě rozsáhleji literární historii jako její disciplíně někdy stává, byť jindy zase je konfliktní relace disciplín metodologicky plodná, i když je představuje současně v osobě jednoho badatele.

Po dlouhé převaze synchronních přístupů, které jsou vlastní imanentním metodám v literární vědě a jež byly vystřídány recepčními přístupy v rámci hermeneutiky a recepční estetiky, se literární věda poněkud vrací k historickým disciplínám. Důvody spočívají jednak ve většinou periodickém střídání metodologií, takže se v průběhu vývoje literární vědy osou bádání stával autor (biografická metoda), čtenář–kritik (literárněkritický impresionismus), společenské prostředí (sociologie literatury, pozitivismus), poté opět autor (psychologické přístupy) a spojení kritik–autor (duchověda), nakonec sám text (imanentní metody), hermeneutika a recepční estetika, kognitivismus, jednak v deficitu historie, která vládla v období pozitivismu a jejíž metodologie se vyvíjela dál i ve 20. století, byť v tlaku synchronie a funkcionalismu.

Vše bylo a je postupně v krizi, tedy i dějiny literatury, ale i teorie literatury, jež se zdála od počátku 20. století být páteří celé literární vědy. Světově proslulý a mediálně zdatný britský literární vědec bulharského původu Galin Vassilev Tihanov (Галин Василев Тиханов, nar. 1964) se v knize o zrození a smrti literární teorie domnívá, že poslední velkou literární teorií vybudovali ruští formalisté.⁶ Za tuto knihu dostal Galin Tihanov, jinak též člen redakční rady *Slavica Litteraria*, v roce 2020 AATSEEL Prize za „best book in literary studies“. V jistém smyslu má autor pravdu v tom, že další vývoj představoval jen další rozměňování těchto východisek a rozšiřování literárněteoretického východiska do rozmazaného, rozostřeného, snad i anomálního tvaru.

Přesto nyní – po všech těchto proměnách konceptu literární vědy – je zřejmé, že zejména bez literární historie (dějin literatury) se neobejde žádná snaha o hlubší poznání literárního procesu, obohacené ovšem o dosavadní vývoj literárněvědné

4 Podrobněji viz POSPÍŠIL, Ivo: *Literární věda a historie: souvislosti, komplementarita, konkurence*. In: *Od moravských luk k balkánským horám*. K vydání připravil Petr Stehlik ve spolupráci s Liborem Janem a Ladislavem Hladkým. Brno: Maticе moravská ve spolupráci s Ústavem slavistiky a Historickým ústavem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2019, s. 238–245. SMIRNOV, Igor: *Oliteraturennoje vremja. (Gipo)teorija literaturnykh žanrov*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo RCHGA, 2008.

5 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Antropologie a literatura: svody a úskalí*. *Slavica Litteraria* 21, 2018, č. 1, s. 7–13.

6 TIHANOV, Galin: *The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2019.

metodologie, což zjevně souvisí s teorií literárních dějin a literárními směry, s literární komparatistikou, meziliterárností a genologií. Literární historie prožívala přibližně od časů duchovnědy a psychologických metod permanentní krizi, a proto směřovala k vytváření nových konceptů (viz dále).

Pokud jde o teorii literárních dějin, u jejich počátků stál, jak známo, René Wellek (viz dále). Bez teorie literární historie nemůže existovat ani literární historie jako taková, tedy bez teoretických a metodologických modelů, konstrukcí a principů.

Jak ve studii z třicátých let 20. století R. Wellek poznamenal, současná teorie literárních dějin nemůže neobsahovat osu axiologickou. Zde může dojít k sporům o tzv. hodnotu a rovnost v literatuře. Vracím se tímto k svým článkům, kde jsem svůj názor již vyjádřil, mimo jiné na materiálu knih Ivana Dorovského a Jána Košky.⁷ Žádný kánon nemohou určovat jen příslušníci národních literatur dané zóny, kánon je nadnárodní, překračuje bezohledně jakékoli hranice, umění a estetika nepodléhají žádnému diktátu, a jestli ano, tak jen dočasně. Žádná pozitivní diskriminace nemůže být stálým doprovodným prvkem vývoje, snad jen jeho dočasným a pomocným prostředkem, neboť vývoj má své vlastnosti, k nimž patří i kategorie velikosti: co je velké, má automaticky výhodu proti tomu, co je malé – s tím nelze nikde nic dělat a výjimky jen potvrzují pravidlo.

Problémy literární evoluce vyvstaly velmi ostře v době pozitivismu a silném impaktu darwinismu: zasáhly koncepci literární historie, ale také například přemýšlení o literárních žánrech (Ferdinand Brunetière⁸). V řadě studií, které byly postupně publikovány, jsem formuloval koncepci tzv. „prae-post efektu“ nebo „prae-post paradoxu“.⁹ Týká se sice primárně vývoje ruské literatury, ale do jisté míry vývoje slovanských literatur v jejich celkovosti nebo alespoň v některých jejich obdobích; našli bychom její stopy nebo použitelné rysy i v jiných národních literaturách. Tlak poetologických impulsů bohatých literatur evropských, například francouzské, italské, německé, anglické aj., vedl k imitaci těchto poetik, ale také k tomu, že některé podněty byly přejaty jen obrysově a vytvářely zcela jiné celky, jež pak působily inovativně: transformace podnětů například na ruské půdě nakonec vedla k tomu, co nazýváme zázrakem ruské literatury. Jinak řečeno: nedokonalé přijetí poetologického impulsu vedlo k vytvoření jiné, nové poetiky.

7 POSPÍŠIL, Ivo: *Slavistika, komparatistika, světová literatura a nezbytí „zdravého rozumu“*. In: *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie. Concepts of World Literature in the Age of Globalisation*. Eds. Ján Koška – Pavol Koprda. Bratislava: Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied, 2003, s. 169–184.

8 BRUNETIÈRE, Ferdinand: *L'Évolution des genres littéraires dans l'histoire de la littérature. Introduction. L'évolution de la critique depuis la Renaissance jusqu'à nos jours*. Paris: Librairie Hachette, 1892.

9 Viz např. POSPÍŠIL, Ivo: *Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel*. In: *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, tom XLII, zeszyt 1–2 (83–84), Łódź, 1999, s. 25–47.

Zatímco od období pozitivismu, kdy vzniká sám koncept literární historie jako pohybu, jehož zákonitosti se hledají, se směrovost literatury nezpochybňovala, později, zejména od období moderny i postmoderny, se směry chápou jako schematizované označení s poměrně nízkým poznávacím potenciálem. Právě literární směry a žánry jsou často stavěny proti sobě jako dva komponenty stejného nebo podobného procesu: směry vyjadřují vývojovou dynamiku, zatímco žánry jsou spíše konzervující složkou; oba jsou komplementární a navzájem se proměňují.¹⁰ Současná teorie literatury a poetika znovu revidují literární směry jako fenomény definované sice spíše v rámci pozitivisticko-evolucionistické metodologie, ale snad i funkční a užitečné v nové konstelaci počátku 21. století, pokud je považujeme za schematizované celky – stejně jako žánry – s prvky fenotypu a genotypu, tj. svými prvky přežívající, a vytvářející tak vnitřní frakturu literatury.

Význam kategorie literárního směru zahrnuje i problém terminologie, tedy nomenklatury, která je v takřka v každém národním okruhu jiná, a hlavně má jiný obsah také v souvislosti s národním myšlením o literatuře a s povahou této literatury. O hranicích používání jednotlivých termínů psal před mnoha desetiletími často záměrně zapomínaný český literární teoretik, historik, kritik, teoretik verše a medievista Josef Hrabák (1912–1987).¹¹

Problém literárních směrů, ještě donedávna odložený na periferii zájmu literárních vědců,¹² se znovu objevil v centru pozornosti patrně také v souvislosti se vzrůstající historicitou humanitních věd, akcentací diachronie oproti dosud preferované synchronii typické pro imanentní metody a v literární vědě ve spojitosti s posilováním literární historie.

Ve třicátých letech 20. století se literární historie z hlediska strukturálního významně dotkl tehdy mladý René Wellek, který v anglicky psané studii hovořil o již zmíněné

10 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Studie o literárních směrech a žánrech*. Banská Bystrica: Katedra slovanských jazyků, Filologická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2004.

11 Brněnská slavistika připomněla jeho dílo hned dvakrát: poprvé na konferenci k jeho nedožitým devadesátinám a v publikačním bloku v Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada literárněvědné slavistiky, roč. 52, 2003, č. X6, s. 101–137 (přispěli Ivan Dorovský, Ivo Pospíšil, Danuše Kšicová a Ludvík Štěpán), viz naši studii tamtéž: *Hrabákovo Čtení o románu a souvislosti románové teorie*. SPFFBU, Slavica Litteraria, X6, 2003, s. 109–120, a v bloku z teorie verše v čas. *Novaja rusistika* 2, 2009, č. 1, s. 5–55, kam přispěli Oldřich Richterek, Anton Eliáš, Květuše Lepilová, Vladimír Franta, Soňa Pašteková a autor přítomné studie), viz naši stať *K tradicii brnenskogo stichovedenija i specifike ruskoj poezii*. *Novaja rusistika* 2, 2009, č. 1, s. 55–65.

12 Viz ji uvedenou naši práci *Studie o literárních směrech a žánrech*. Banská Bystrica: Katedra slovanských jazyků, Filologická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2004; dále viz naši monografii *Srovnávací studie (Komparatistika, slavistika, rusistika a česko-slovenské souvislosti)*. Trnava: UCM, 2008.

teorii literárních dějin.¹³ Když pomineme „pomocný“ ráz koncepcí literárních směrů v tom smyslu, že nepostihují detaily poetiky jednotlivých autorů a jejich vývoj, zůstává otázka evolučního paradigmatu a vzájemných souvislostí literárních směrů, jejichž poetologické prvky nikdy zcela nemizí, ale často žijí v rámci jiných systémů poetiky, stěžejní.

Jednou z promyšlených koncepcí staršího data, které usilují o model vývoje literárních směrů je pojetí Dmytra/Dmitrije Čyževského Čiževského/Tschizewského (1894–1977),¹⁴ patrně ukrajinsko-polsko-rusko-americko-německého literárního vědce, ale také filozofa a teologa a znalce kultury a náboženství,¹⁵ jenž výrazně zasáhl také do českého a slovenského vědeckého prostředí. Pozoruhodná je jeho práce z dějin ruské literatury 19. století rozdělená schematicky na dva díly – Romantismus (Die Romantik) a Realismus (Der Realismus), ale související s jeho teorií střídání literárních/uměleckých směrů.¹⁶

- 13 WELLEK, René: *The Theory of Literary History*. Travaux du Cercle Linguistique de Prague 6, Praha, 1936, s. 173–191; ZELENKA, Miloš: *Wellkova teorie literárních dějin v kontextu české školy literární komparatistiky*, *Slavia* 64, 1995, č. 1–2, s. 207–216. Viz také POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš: *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. Viz soubor našich studií na téma teorie literární historie: *Problém teorie literárních dějin a jeho interdisciplinární souvislosti*. In: *Filozoficko-estetické reflexie posthistorického umenia*. Ed. Jana Sošková. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Studia Aesthetica, 2008, s. 88–102; *Teorie literárních dějin jako projev dialogu kultur*. In: *Dialog kultur V*. Eds. Oldřich Richterek – Miroslav Půža. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2009; *Literární komparatistika, areálová-kulturní studia, teorie literárních dějin a problém hodnoty v současné literárněvědné praxi*. *Opera Slavica*, 2009, č. 1, s. 20–33; *Teorie literárních dějin, literární komparatistika a identita národních literatur (problém východoslovanského areálu)*. In: *Ukrajinstika: minulost, přítomnosť, budúcnosť*. Sborník vedeckých prácí. Eds. Halyna Myronova – Oxana Gazdošová – Petr Kalina – Olga Lytvynuk – Jitka Micháliková – Libor Pavlíček. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, 2009, s. 463–474; *Literární komparatistika, stredoevropský kulturní prostor a teorie literárních dějin*. *Slavica Litteraria* 12, 2009, č. 1, s. 117–126.
- 14 O jeho původu a životě kolují protichůdné informace, ale často bývá spíše opomíjen, i když zásluhou některých německých, ukrajinských a jiných slavistů, autora skvělé monografie Romana Mnicha a dalších se to daří měnit, viz také sborník *Naslediuje Dmitrija Čiževského i problémy jeho izučeniya*. *Problematika badań nad spóścizną Dmytra Czyżewskiego*. Red. Roman Mnich – Justyna Urban. Siedlce: Litteraria Sedlcensia, volumen I. Colloquia, Studia Minora Akademia Podlaska, 2009; a srovnávací studii o Romanu Jakobsonovi a Dmytrovi Čyževském: Oksana Blashkiv – Roman Mnich: *Dmitrij Čiževskij versus Roman Jakobson*. Redakcja tomu: Roman Bobryk. Opuscula Slavica Sedlcensia, tom VI. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, 2016.
- 15 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Fundamentální práce o klíčovém literárním vědci 20. století: badatelské rozpětí Dmytra Čyževského* (Roman Mnich: „Receptivnaja estetika“ Dmitrija Čiževského. Siedlce: Instytut kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego we współpracy z Deutsche Comenius-Gesellschaft, 2021). *Novaja rusistika*, 2022, č. 1, s. 84–90.
- 16 TSCHIŽEWSKIJ, Dmitrij: *Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts. I. Die Romantik. Eidos Verlag, München 1964; II. Der Realismus*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1967. Viz POSPÍŠIL, Ivo:

Roman Mnich chápe ve své monografii Čyževského pojetí literárních směrů jako kvalitní, ale přirozeně nedokončené. Sám jeho „Wellentheorie“¹⁷ doplňuje postmoderní fází.¹⁸ V podstatě jde o to, že kulturní epochy, jak je nazývá (tedy je to u něho pojem širší než umělecké nebo ještě úžeji literární směry), se vyvíjejí mezi platónským a aristotelovským pólem. Platónský pól koncentruje epochy či směry (v koncepci J. Hrabáka¹⁹ by šlo o „proudy“, tedy subjektivně neuvědomované, ale také „směry“ jako subjektivně uvědomované kategorie) mystické, iracionální, citlivé/citové, aristotelovský spíše racionální, logicky tvarované, tedy jde např. o střídání antiky a neoplatónství, románského stylu a gotiky, renesance a baroka, klasicismu a romantismu, realismu a moderny; postmoderna směřuje někam doprostřed, ale sám bych ji zařadil spíše k aristotelovskému pólu. Podobný postup nacházíme u Reného Wellka a není divu, že oba se dobře znali, tvořice spolu s Romanem Jakobsonem v USA nějakou dobu proslulou trojici (viz zde uváděné publikace Romana Mnicha a Oksany Blashkiv/Blašktiv). Svůj vztah k Čyževskému R. Wellek vyjadřuje v rozhovoru s Peterem Demetzem.²⁰ V jeho pojetí jde o střídání racionální a emocionální linie ve vývoji např. české a anglické literatury. Podobně postupuje – byť na omezeném materiálu a poněkud jednosměrně – Milan Blahynka.²¹

Zamečania po povodu istoriko-literaturnych koncepcij Dmitrija Čiževskogo. In: Dmitrij Čiževskij i jevropskaja kul'tura. Dmytro Čyžev's'kyj i jevrops's'ka kul'tura. Red. Roman Mnich – Justyna Urban. Drohobyč – Siedlce: Colloquia Litteraria Sedlcensia, Akademia Litteraria Sedlcensia, 2010, s. 131–140.

- 17 ČYŽEVŠKYJ, Dmytro: *Kul'turno-istorični epochy.* Augsburg, 1948.
- 18 Podrobněji se tímto okruhem zabýváme jinde, stejně jako Igorem Smirnovem a týmem Sávy Šabouka. Viz také naši recenzi na Mnichovu monografii o Čyževském, viz výše. SMIRNOV, Igor: *Chudožestvennyj smysl i evolucija poetičeskich sistem.* Moskva: Nauka, 1977.
- 19 HRABÁK, Josef: *Literární komparatistika.* Praha: SPN, 1976.
- 20 Viz POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš: *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky.* Praha: Masarykova univerzita, 1996. Tam se svolením aktérů (vydavatele časopisu Cross Currents, moderátora a Wellkovy manželky, R. Wellek zemřel 1995) vyšel můj překlad rozhovoru do češtiny, viz také úryvek v mé knize o střední Evropě: *Central Europe: Substance and Concepts.* Nitra: Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies, 2015.
- 21 WELLEK, René: *Essays on Czech Literature.* The Hague: Mouton, 1963. Již ve svém habilitačním spise napsaném a vydaném pod hlavičkou Princetonu, ale vytištěném z finančních důvodů v Praze si Wellek všiml racionalisticky koncipovaného proudu v britském myšlení, mimo jiné pod vlivem Immanuela Kanta (WELLEK, René: *Immanuel Kant in England.* Princeton: Princeton University Press, 1931); oproti metafyzické poezii (metaphysical poetry, mj. John Donne, vlastně varianta anglického baroka) klade racionalistický concept klasicismu a osvícenství (The Age of Reason) apod. Podobného rodu je pojetí jednoho typu moderní české poezie u Milana Blahynky vyjádřené termínem, který se stal terčem dobové kritiky, „pozemská/pozemšťanská poezie“, již autor kladl proti skeptické, metafyzické lyrice Halasově, Holanově a třeba Durychově (BLAHYNKA, Milan: *Pozemská poezie. Kapitoly k české poezii 1945–1975.* Praha: Československý spisovatel, 1977).

K tomu ještě pár poznámek pro domo sua. Roku 1990 vyšla kniha slovenského teoretika a historika literatury Petra Zajace *Tvorivosť literatúry*. Recenzoval jsem ji vzápětí s tím, že by mohlo jít o zcela nový pohled na literární vývoj, tedy i na střídání literárních směrů, ale Zdeněk Mathauser mi to poněkud rozmluvil, byl v tom skeptičtější a krotil moje nadšení – a měl pravdu: možná za tím byla i jeho znalost pojetí Čyževského; Smirnova jsem četl už v roce vydání jeho knihy (*Chudožestvennyj smysl i evoljucija poetičeskich sistem*, 1977), ale spis Čyževského z roku 1948 nikoli. Bral jsem pulzační koncepci jako plodnou proto, že vycházela z jiných pramenů než Smirnovova, ale i z toho důvodu, že jsem tam našel ohlas své „kronikální prostorové pulzace“ z knihy *Ruská románová kronika* (rkp. 1979, knižně 1983). Terminologicky a metodologicky²² je pulzace – jako v literární vědě vše – metaforický pojem, který ovšem neznamená přirozený biologický pohyb, ale spíše kyvadlový vývoj literárních/uměleckých struktur. Jinak řečeno: tzv. synopticko-pulzační model pochází ze stejného kadlubu jako úvahy Dmytra Čyževského nebo Igora Smirnova, jen jde podle mého soudu o schematictější model. Prokázala to především jeho poněkud toporná aplikace na český literární vývoj, jež následovala v podstatě minimálně dvacet i více let po tomto Zajacově pokusu, a to i za jeho spolupráce.²³ Třeba však mít na zřeteli i zřetězení směrů a žánrů.²⁴ Obě kategorie spolu úzce souvisí: směry určují povahu žánrového systému, žánry a jejich pohyb naopak utvářejí podobu směrů.²⁵

22 Viz mnou redigovaný terminologický blok studií o literárněvědné terminologii. *Philologia XXVIII/2*, 2018, časopis Ústavu filologických študií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 7–68. Viz zde naši úvodní stať: *Labyrinty literárněvědné terminologie*. *Philologia XXVIII/2*, 2018, časopis Ústavu filologických študií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 7–20.

23 Viz ZAJAC, Peter: *Tvorivosť literatúry*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. Viz naši recenzi *Na pomezí nové koncepce* (Peter Zajac: *Tvorivosť literatúry*. Bratislava, 1990). *Tvar*, 1990, č. 27. Dalibor TUREČEK: *České literární romantično. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: HOST, 2012; HAMAN, Aleš – TUREČEK, Dalibor: *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: HOST, 2015; TUREČEK, Dalibor – ZAJAC, Peter: *Český a slovenský literární klasicismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: HOST, 2017; Dalibor TUREČEK: *Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza*. In: TUREČEK, Dalibor a kol.: *České literární romantično. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: HOST, 2012, s. 265–282. Viz naši stať *Vývojové paradigma literárních směrů a jeho slovenské specifikum: metodologie a texty*. In: *Slovanské literatury v evropském kontextu: zvláštnosti vývoje a promyšlení alternativ*. Ed. Petr Stehlík. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 51–64.

24 POSPÍŠIL, Ivo: *Ruský román v silokřivkách romantismu. The Russian Novel in the Lines of Force of Romanticism*. *Stil* 5, Beograd, 2006, s. 293–302.

25 Viz naši studii v české a anglické mutaci *Česká literatura na přelomu epoch a její mezinárodní souvislosti/ Czech Literature at the Turn of the Epoch and Its International Contexts*. In: *Trimarium. The History and Literature of Central and Eastern European Countries. Academic quarterly*. Kraków: Trimarium, The Institute of Literature in Krakow, 2023, s. 251–581.

Od druhé poloviny 20. století začíná v literární teorii, v teorii literární historie i v historii literatury enormní obrat zájmu k masové kultuře, masové literatuře, resp. tzv. triviální literatuře a celkový zlom, který všeobecně nejuznávanější díla, bestsellery, snad i díla esteticky hodnotná posunuje na hranu fiction a nonfiction, beletrie, krásné/umělecké a věcné literatury. Oproti iluzivnímu nebo intenčně deziluzivnímu umění se objevuje silnější tendence chápat umění znovu jako hru, jako alternativní svět, který nemá s reálným světem mnoho společného. Vytváření nové podoby teorie literární historie současně stále více spjata s filozofií obecných dějin, s představou neustálé konfrontace s minulým literárním vývojem, který se nám jako ponorná řeka vrací do současnosti: není to sice nic zcela nového, ale síla, intenzita a význam tohoto impaktu je mnohem větší než v minulosti, stačí srovnat boom této literatury v světovém měřítku, například i ve střední Evropě, s tím, co v české literatuře představovala kdysi oživená barokní poetika a styl v díle katolických autorů meziválečné doby, markantně Jaroslava Durycha (1886–1962), nebo literatury humanistické a renesanční, např. v díle Vladislava Vančury (1891–1942). Teoretik literárních dějin by měl tedy brát více v úvahu probleskování minulého vývoje v současnosti a zrcadlení literární minulosti dnes.

V případě areálové literární komparatistiky jsme již vícekrát zmínili několikavazkovou publikaci editorů Johna Neubauera a Marcela Cornis/Popea *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* (2004–2010), jež vyvolává řadu afirmací, ale také otázek a problémů, které nás vedou k návratu k vlastnímu účelu literární komparatistiky. J. Hrabák ve své dnes již klasické učebnici literární komparatistiky (Hrabák, 1976) demonstruje ji jako metodu hlubšího poznání literatury a jejích jevů, přičemž mu jde především o srovnávání morfologické, tj. textové, poetologické; to vychází již z jeho dualistického pojetí literárního artefaktu jako současně znaku a odrazu. Další pojetí literární komparatistiky šla již za hranice této představy, zejména koncepce Dionýze Ďurišina. Ten již vlastně půdu komparatistiky opouštěl a zvolna budoval nový vědní obor, tj. meziliterárnost se všemi aspekty včetně zvláštních meziliterárních společenství (v jeho slovenské terminologii „osobitné medziliterárne spoločenstvá“), a literární centrismy. Práce tzv. Ďurišinoва mezinárodního týmu nejsou bohužel v publikaci *History of Literary Cultures of East-Central Europe* vzaty v úvahu. Je to jako jinde: rozostřenost, nekomunikace, paralelně, juxtapozičně jdoucí diskursy, které se neprotínají nebo nesmějí protnout.

Zamyšlení nad smyslem literárního vývoje a jeho reflexe v literární historii nás vede k několika pojmům, jež by se podle mého soudu měly používat obezřetně. Jde mimo jiné o termín „literary cultures“, tedy „literární kultury“, který zbavuje pojem „krásná literatura“ jeho specifičnosti, jak o ní kdysi smýšlel Roman Jakobson („literárnost/literaturnost“) s tím, že znakem *belles lettres* je to, že je literaturou,

zatímco její návrat do kultury ji rozostřuje, rozmazává, rozptyluje, podobně jako například pojmy hudební nebo výtvarná kultura; odkazuje spíše k jejich transcendenci, vyzářování do široké oblasti, když připustíme, že kultura je vše, co člověk vytvořil a co ho vyděluje z přírody.²⁶

Podobně pojem „belatedness“, tedy opožděnost, zpožděnost v literárním vývoji znamená, že existují literatury, které se takzvaně zpožďují za světovým vývojem, jsou tedy jakoby méně vyspělé. Toto se například uvádělo o slovanských literaturách, jejichž vývoj byl komplikován rozporuplným historickým vývojem, ale také úkoly spjatými s obnovou jazykové a národní identity; nebylo to však v Evropě nijak výjimečné; podobné procesy probíhaly v Baltii, Skandinávii, ale také by se v tomto smyslu mohlo mluvit i o německé literatuře, která nabírala nový dech v 18. století, zejména zásluhou filozofie, literatury (osvícenství/Auklärung, sentimentalismus/Emfindsamkeit, hnutí Sturm und Drang a univerzitní romantismus / die deutsche Romantik). Jinak řečeno: evropské literatury přebíraly v průběhu staletí iniciativu různě, některé ji měly *de facto* stále (francouzská, dílem anglická), jiné jen občas (italská, španělská). Poetologické hodnoty neznají nebo nemají znát hranic ani tzv. pozitivní diskriminaci, neboť čtenáři oceňují estetický efekt a další komponenty a funkce literárního artefaktu, aniž by se museli zajímat o historicko-politicko-kulturní důvody vzniku takového díla, musíme současně odmítnout snahu hodnotově unifikovat literární proces, tj. představovat jeden model jako vzorový, a tedy následováníhodný. Proto zmíněný pojem „belatedness“ lze považovat za pejorativně axiologický, fakticky diskriminační. Každá národní literatura má své vývojové paradigma, žádná literatura nemusí tedy jinou „dohánět“ nebo „předhánět“, neboť je ve svém vývoji autonomní, a může s jinými entitami interagovat, může je imitovat, jejich podněty transformovat, ale jinak má svůj vlastní vývojový rytmus, jenž je axiologicky autochtonní. To jsem formuloval již mnohokrát v pojmech „prae-post efekt“ nebo „prae-post paradox“.

Zásadním problémem literárních dějin je ovšem jejich periodizace. Kromě čistě uměleckého, estetického a poetologického kritéria, jež vychází ze směrových poetik, je zde ještě kompromisní hledisko, založené na hierarchii kritérií: rámcové tvoří pozice historicko-spoločenská, z ní vychází hledisko umělecko-esteticko-poetologické (směry) a nakonec skupinové, také často podceňované generační²⁷ a individuální. Tak je

26 Problematikou literárních směrů jsem se zabýval v řadě studií, nejnověji ve dvou, na něž je tu vícekrát odkazováno: *Literární směry v slovanských literaturách a jedna případová studie (Utváření naturalismu v ruské literatuře)*. *Slavica Litteraria* 26, 2023, č. 1, s. 7–28; *Vývojové paradigma literárních směrů a jeho slovanské specifikum: metodologie a texty*. In: *Slovanské literatury v evropském kontextu: zvláštnosti vývoje a promyšlení alternativ*. Ed. Petr Stehlík. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 51–64.

27 Viz naše studie: POSPÍŠIL, Ivo: *Generační princip obecně a ve vývoji literatury (ruské) zvláště (obecné úvahy a srovnávací mezislovanská reflexe s několika případovými sondami)*. In: POSPÍŠIL, Ivo – ŠAUR, Josef a kol.: *Generační konflikt ve slovanských literaturách a kulturách*. Brno: Masarykova univerzita,

ostatně koncipována většina dějin národních literatur, stejně jako dějin nadnárodních (supranational) literárních celků.

Literární směry, periodizace, teorie literárních dějin nebo dokonce jejich „filozofie“ spjatá s antropologickou osou autorské koncepce potvrzují důležitost myšlenky evoluce jako takové, která se nyní, po letech odsouvání na vedlejší kolej, v nových podobách vrací. Myšlenku vývoje, evoluce vyjadřují různorodá pojetí, z nichž nejznámější a také nejdiskutovanější je Darwinova teorie vyjádřená v jeho spise *On the Origin of Species* (1859), jež byla aplikována i na společenské jevy (sociální darwinismus) v tomto smyslu i kritizována. V poslední době v souvislosti s novým pojetím dějin, jež se pozvolna mění pod neúprosným tlakem nově objevovaných skutečností, které náš pohled na dosavadní, „učebnicovou“ periodizace obecných dějin zásadně mění odkazující a vracějící některá starší pojetí, například představ cyklického vývoje civilizací nebo kataklyzmatická koncepce historie Země a v poslední době tak tradice ruského kosmismu, v myšlenkách autodidakta z polské šlechtické rodiny erbů Jastrzębiec Konstantina Eduardoviče Ciolkovského (1857–1935), jež vyústil v úvahách Matesa (Matesta) Mendeleviče Agresta (1915–2005), původně sovětského matematika, který od devadesátých let 20. století působí v USA a jeho přítele astrofyzika Iosifa Šklovského (1916–1985), na něž ve svém popularizujícím díle navazoval Erich Däniken (nar. 1935) a dnes již mnoho dalších. Aniž by se idea evoluce tímto devalvovala, rozšiřuje se tak její rozpětí, které již nevychází jen z poměrně průhledného pojetí Darwinova, ale pojímá do sebe všechny nepravidelnosti, včetně kataklyzmatické koncepce Georgesa Cuviera (1869–1832). Tato obecná pojetí týkající se vývoje Země ve vesmíru nemohou nezasahovat do evolučních teorií v jednotlivých vědách včetně literární. Je tu ještě jedna myšlenka, spjatá mimo jiné s filozofií G. W. F. Hegela, a to idea pokroku, tedy spirálovitého vývoje směřujícího k větší dokonalosti, kterou sdíleli mladohegeliani, včetně mladého Karla Marxe, ale i pozitivisté, včetně T. G. Masaryka, tedy myšlenka historického optimismu, představy vývoje směřujícího k stále větší dokonalosti a zlepšení situace člověka ve společnosti. Aplikováno na literaturu souvisí to s pokusy instalovat v literární vědě směry, jež by tuto myšlenku potvrdily, např. socialistický realismus, který měl být ve své liberálnější podobě syntézou různých literárních směrů, tedy nakonec nejen klasického realismu, a filozofického marxismu, ale také modernismu a s ním spjatých idejí a představ, ale i to bylo silně kritizováno, a hlavně různě realizováno, takže ani otevřenější koncepty

2016, s. 11–29; POSPÍŠIL, Ivo: *Generace v literární vědě, jejich sláva a traumata*. In: MICHÁLEK, Zbyněk – ŠAUR, Josef (eds.): *Mladá slavistika IV. Výzkum slovanského areálu: generační proměny*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 7–25; POSPÍŠIL, Ivo: *Generační vidění morálky v literatuře (Dva české sborníky z let 1963 a 1985 a próza Jožefa Hnitky)*. In: GLUCHMAN, Vasil a kol.: *Kontexty a podoby morálky nedávnej minulosti (Slovensko v európskom a svetovom kontexte druhej polovice 20. storočia)*. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, 2007, s. 399–411.

D. F. Markova nebo našeho B. Václavka to nebyly s to zásadně změnit.²⁸ Spojování etických a axiologických kritérií s vývojem nicméně zůstává otevřeným problémem.

Vracíme se tak k titulu přítomného textu: K čemu je literární historie? Oproti tomu, co jsem vyložil v jubilejním svazku k sedmdesátinám prof. Fialovi, ale také v jiných jsem v tomto učinil určitý posun i v souvislosti a sepětím s několika kategoriemi, především s literárními směry, s periodizací, obecnou myšlenkou vývoje, s teorií literárních dějin. Zdá se, že podstatný tu bude myšlenka evoluce, jež v obecném významu znamená následnost, postupnost, návaznost, ale i prudký pohyb a návraty, lineárnost, ale i cyklizaci, neboť myšlenka lineárního vývoje může vyjadřovat i to, že nedohlédneme z důvodu časového limitu našich životů na zakřivení směřující k novému cyklu. Literatura v jejím vývoji vlastně tyto dějinné pohyby zaznamenává, reflektuje, dokumentuje, ale i na ně působí. Smyslem je – stejně jako v obecné historiografii – zjišťovat, zda zde fungují určité zákonitosti tohoto pohybu. Jsou tedy literární dějiny především kategorií pamětí, která současně funguje i jako měřítko hodnot, původnosti, komparace a obecné představy o člověku a jeho místě v dějinách i o podobě vesmíru. Nejde jen o krásnou literaturu jako druh umění, ale o její pohyb a charakter, tedy syntézu inovativního a návratového, jež představuje korekturu našich představ o světě. V dnešní situaci hrozící třetí světové války, k níž neúhybně směřujeme, narůstá význam vrcholně skeptických hlasů, které se vyjadřují k chmurné budoucnosti lidstva. Jedním z nich je poslední, vlastně již posthumní kniha zvěčnělého Františka Kautmana (1927–2016) *Nemožnost člověka*.²⁹ Ještě dosti daleko od pandemie covidu 19 a války na Ukrajině, která hrozí vyústit v celosvětový konflikt, vyjádřil autor na základě hluboké analýzy vývoje lidské společnosti a interpretací dosavadních koncepcí sociologických, sociálně psychologických a kulturologických svou vrcholnou skepsi, kterou vyjádřil na řadě míst své knihy a snad nejvýrazněji v jejím závěru. Jeho hlavní myšlenkou je to, že současný svět ztratil přehlednost, že se zmitá v chaosu, jenž bere lidem pevnou půdu pod nohama, a uvrhává tak svět do ještě většího zmatku, z něhož už není východiska: „*Skupiny lidí se navzájem obviňují z úkladů proti světu těch*

28 Viz naši stať *Socialistický realismus v české literatuře: tři generace*. In: Brašlav 2. Zborník z medzinárodnej slavistickej konferencie, konanej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave dňa 13. a 14. novembra 2003. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, s. 280–288.

29 KAUTMAN, František: *Nemožnost člověka. Základy filosofie antroposkepticismu*. Praha: Pulchra, 2017. Jde o XV. svazek obrovské rukopisné série *Bilance*, na nich F. Kautman pracoval v letech 1981–2010 (viz v tomto svazku doslov/ediční komentář: ŠULC, Jan: „*Bilance*“ *Františka Kautmana*, s. 487–491). Tvarově se toto gigantické dílo podobá velkým spisovatelským deníkům, které psali F. M. Dostojevskij, mimo jiné častý předmět Kautmanových knižních reflexí, nebo Léon Bloy či Jakub Deml (*Šlěpěje*). K tomu viz naši studii *Žánr jako bezprostřední výraz autorovy osobnosti. Deník spisovatele F. Dostojevského a Šlěpěje J. Demla*. Slovenská literatúra, 1990, č. 4, s. 338–349, a monografii ODEHNALOVÁ, Lenka: *Dostojevského Deník spisovatele v kontextech a konfrontacích*. Brno: Masarykova univerzita, 2023; viz naši recenzi: *Dostojevskij důkladně a nově: vnější i vnitřní pohled*. Novaja rusistika, 2023, č. 2, s. 45–51.

druhých, protože každá z nich vynalezla řešení. Všechna ta řešení plavou na vodě. Stále dokonalejší počítače mohou sice lidský svět stále lépe evidovat a manipulovat jím, ale nejsou schopny do něj vnést řád, který nebyl v samém člověku [...] Není ovšem jasné, zda dnešní chaos představuje apokalyptický trest Boží (i když nevíme, zač vlastně Bůh lidstvo trestá), anebo má Bůh s lidstvem zvláštní úmysly, jejichž podstatu ani povahu nejsme s to pochopit. Třeba lidstvo opravdu musí vyhynout, aby uvolnilo místo [...] Komu? Čemu? To ovšem víme ještě méně. Píšu tedy tyto řádky jako rekviem za lidstvo, civilizaci, kulturu a přírodu zároveň. Člověk zachraňuje přírodu a hyne zároveň s ní, protože jí předtím zasadil smrtelnou ránu. Opravdu se dostal do pasti, z níž není východiska, a do pasti tohoto poznání jsem se chytil i já. Má tedy vůbec smysl, abych v těchto úvahách pokračoval?“³⁰

Nejde tedy jen o ohrožení válkou, vesmírnými kataklyzmaty, změnami na slunci nebo v zemském jádru či magnetickém poli apod., ale hlavně o nepřekonatelné rozpory v samé podstatě člověka a lidstva: na jedné straně přelidnění, na straně druhé lékařská péče, důraz na výkon a růst oproti devastaci přírody; základní rozpor tedy spočívá ve vztahu člověka a přírody. Jinak řečeno: konec lidstva je z tohoto hlediska neodvratitelný a může být výše zmíněnými událostmi a jevy jen urychlen: otázka tedy nezní jestli, ale kdy.

Literární historie je nejen reflexí historie obecné, ale také záznamníkem paměti, a tedy obranou nejen před zapomináním, ale také retušováním dějin, jak se dosud vždy dělo a děje: vše, co se kdy událo, zanechalo v evoluci své nezahladitelné stopy; byť se zdálo, že tyto stopy jsou již zcela zahlazeny a z paměti vymazány, vždy se někdy nyní nebo v budoucnu mohou znovu objevit, vynořit, jak se nejednou stávalo a my jsme toho byli a jsme permanentně živými svědky. I když můžeme mít pochybnosti o důležitosti nebo dokonce existenci literární vědy a jejích součástí, včetně literární historie, vlastnosti literárních dějin, jejichž součástí i je i jejich teorie, tato jejich vlastnost zůstává a bude se neustále obnovovat a s ní i metodologie uvedených disciplín. Snad je tím do jisté míry zaručena i jejich budoucnost a trvalejší funkce v systému lidského poznávání. A současně tímto záznamem lidské cesty v přírodě a vesmíru zanechává stopu ve vesmírné událostní bance, jak o tom někteří myslitelé hovoří: každá činnost a každá existence, neřkuli tak mohutná, jakou reflektuje vývoj kultury, umění a literatury, se ocitá v tomto koloběhu dějů. Zda a jak dlouho se stopa vývoje krásné

30 KAUTMAN, František: *Nemožnost člověka. Základy filosofie antroposkepticismu*. Praha: Pulchra, 2017, s. 483, 485–486. Viz naši studii o F. Kautmanovi: *Plynutí a ukotvení v díle Františka Kautmana*. In: *Na trnitých cestách života a tvorby. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného u příležitosti životního jubilea Františka Kautmana*. (Praha, 25. 1. 2012, Národní knihovna České republiky). Sest. Miluša Bubeníková – Radka Hříbková. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 2015, s. 15–34.

literatury zachová i po neodvratitelném zmizení lidstva, jak je František Kautman předpokládá, však nevíme.

Literatura

- BLAHYNKA, Milan: *Pozemská poezie. Kapitoly k české poezii 1945–1975*. Praha: Československý spisovatel, 1977.
- BLASHKIV, Oksana – MNICH, Roman: *Dmitrij Čiževskij versus Roman Jakobson*. Redakcja tomu: Roman Bobryk. *Opuscula Slavica Sedlcensia*, tom VI. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplynarnych, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, 2016.
- BRUNETIÈRE, Ferdinand: *L'Évolution des genres littéraires dans l'histoire de la littérature. Introduction. L'évolution de la critique depuis la Renaissance jusqu'à nos jours*. Paris: Librairie Hachette, 1892.
- ČIŽEVSKIJ, Dimitrij: *Štúrova filozofia života. Kapitola z dejín slovenskej filozofie*. Bratislava: Kníhtlačiarický účastinársky spolok, 1941.
- ČYŽEVŠKYJ, Dmytro: *Kul'turno-istorični epochy*. Augsburg, 1948.
- HAMAN, Aleš – TUREČEK, Dalibor: *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: HOST, 2015.
- HRABÁK, Josef: *Literární komparatistika*. Praha: SPN, 1976.
- KAUTMAN, František: *Nemožnost člověka. Základy filosofie antroposkepticismu*. Praha: Pulchra, 2017.
- MNICH, Roman: „Receptivnaja estetika“ *Dmitrija Čiževskogo*. Siedlce: Instytut kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego we współpracy z Deutsche Comenius-Gesellschaft, 2021.
- Naslediuje Dmitrija Čiževskogo i problémy jeho izučeniya. Problematika badań nad spuścizną Dmytra Czyżewskiego*. Red. Roman Mnich – Justyna Urban. Siedlce: Litteraria Sedlcensia, volumen I. Colloquia, Studia Minora Akademia Podlaska, 2009.
- ODEHNALOVÁ, Lenka: *Dostojevského Deník spisovatele v kontextech a konfrontacích*. Brno: Masarykova univerzita, 2023.
- ÓŠMAKOV, Nikolaj (ed.): *Literaturnyje proizvedenija v dviženii epoch*. Moskva: Nauka, 1979.
- ÓŠMAKOV, Nikolaj (ed.): *Russkaja literatura v istoriko-funkcional'nom osveščeenii*. Moskva: Nauka, 1979.

- POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš: *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Antropologie a literatura: svody a úskalí*. *Slavica Litteraria* 21, 2018, č. 1, s. 7–13.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Central Europe: Substance and Concepts*. Nitra: Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies, 2015.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Česká literatura na přelomu epoch a její mezinárodní souvislosti / Czech Literature at the Turn of the Epoch and Its International Contexts*. In: *Trimarium. The History and Literature of Central and Eastern European Countries*. Academic quarterly. Kraków: Trimarium, The Institute of Literature in Krakow, 2023, s. 251–581.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Dostojevskij důkladně a nově: vnější i vnitřní pohled*. *Novaja rusistika*, 2023, č. 2, s. 45–51.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Důkladná revize, srovnání a rehabilitace jako záloha pro budoucnost. Roman Jakobson a Dmytro Čyževskij*. (Oksana Blashkiv – Roman Mnich: Dmitrij Čiževskij versus Roman Jakobson. Redakcja tomu: Roman Bobryk. *Opuscula Slavica Sedlcensia*, tom VI. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, 2016. *Novaja rusistika*, 2017, č. 1, s. 98–103.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Fundamentální práce o klíčovém literárním vědci 20. století: badatelské rozpětí Dmytra Čyževského*. (MNICH, Roman: „Receptivnaja estetika“ Dmitrija Čiževského. Siedlce: Instytut kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego we współpracy z Deutsche Comenius-Gesellschaft, 2021). *Novaja rusistika*, 2022, č. 1, s. 84–90.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Generace v literární vědě, jejich sláva a traumata*. In: MICHÁLEK, Zbyněk – ŠAUR, Josef (eds.): *Mladá slavistika IV. Výzkum slovanského areálu: generační proměny*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 7–25.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Generační princip obecně a ve vývoji literatury (ruské) zvláště (obecné úvahy a srovnávací mezislovanská reflexe s několika případovými sondami)*. In: POSPÍŠIL, Ivo – ŠAUR, Josef a kol.: *Generační konflikt ve slovanských literaturách a kulturách*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 11–29.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Generační vidění morálky v literatuře (Dva české sborníky z let 1963 a 1985 a próza Jozefa Hnitky)*. In: GLUCHMAN, Vasil a kol.: *Kontexty a podoby morálky nedávnej minulosti (Slovensko v európskom a svetovom kontexte druhej polovice 20. storočia)*. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, 2007, s. 399–411.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Hrabákovo Čtení o románu a souvislosti románové teorie*. *SPFFBU, Slavica Litteraria*, X6, 2003, s. 109–120.

- POSPÍŠIL, Ivo: *K tradicii brnenskogo stichovedenija i specifike ruskoj poezii*. Novaja rusistika 2, 2009, č. 1, s. 55–65.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Kontinuita (v) dialogu*. Hradec Králové: Katedra ruského jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Gaudeamus, 2022.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Labyrinty literárněvědné terminologie*. Philologia XXVIII/2, 2018, časopis Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 7–20.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Literární komparatistika, areálová/kulturní studia, teorie literárních dějin a problém hodnoty v současné literárněvědné praxi*. Opera Slavica, 2009, č. 1, s. 20–33.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Literární komparatistika, středoevropský kulturní prostor a teorie literárních dějin*. Slavica Litteraria 12, 2009, č. 1, s. 117–126.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Literární směry v slovanských literaturách a jedna případová studie (Utváření naturalismu v ruské literatuře)*. Slavica Litteraria 26, 2023, č. 1, s. 7–28.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Literární věda a historie: souvislosti, komplementarita, konkurence*. In: *Od moravských luk k balkánským horám*. K vydání připravil Petr Stehlík ve spolupráci s Liborem Janem a Ladislavem Hladkým. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Ústavem slavistiky a Historickým ústavem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2019, s. 238–245.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Literatura a historie: nová situace*. In: *Literární vědec, historik, folklorista*. Sborník k 70. narozeninám Jiřího Fialy. Eds. Libor Pavera – Ivo Pospíšil – Marie Sobotková. Praha: Verbum, 2014, s. 22–32.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Na pomezí nové koncepce* (Peter Zajac: *Tvorivosť literatúry*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990). Tvar, 1990, č. 27.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel*. In: *Zagadnienia rodzajów literackich*, tom XLII, zeszyt 1–2 (83–84), Łódź, 1999, s. 25–47.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Plynutí a ukotvení v díle Františka Kautmana*. In: *Na trnitých cestách života a tvorby*. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného u příležitosti životního jubilea Františka Kautmana. (Praha, 25. 1. 2012, Národní knihovna České republiky). Šest. Miluša Bubeníková – Radka Hříbková. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 2015, s. 15–34.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Problém teorie literárních dějin a jeho interdisciplinární souvislosti*. In: *Filozoficko-estetické reflexie posthistorického umenia*. Ed. Jana Sošková. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Studia Aesthetica, 2008, s. 88–102.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Ruský román v silokřivkách romantismu*. *The Russian Novel in the Lines of Force of Romanticism*. Stil 5, Beograd, 2006, s. 293–302.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Slavistika, komparatistika, světová literatura a nezbytí „zdravého rozumu“*. In: *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie*. *Concepts of World Literature in the Age of Globalisation*. Eds. Ján Koška – Pavol Koprda. Bratislava: Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied, 2003, s. 169–184.

- POSPÍŠIL, Ivo: *Socialistický realismus v české literatuře: tři generace*. In: BraSlav 2. Zborník z medzinárodnej slavistickej konferencie, konanej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave dňa 13. a 14. 11. 2003. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, s. 280–288.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Srovnávací studie (Komparatistika, slavistika, rusistika a česko-slovenské souvislosti)*. Trnava: UCM, 2008.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Studie o literárních směrech a žánrech*. Banská Bystrica: Katedra slovanských jazykov, Filologická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2004.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Teorie literárních dějin jako projev dialogu kultur*. In: Dialog kultur V. Eds. Oldřich Richterek – Miroslav Půža. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2009.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Teorie literárních dějin, literární komparatistika a identita národních literatur (problém východoslovanského areálu)*. In: Ukrajinstika: minulosť, přítomnosť, budúcnosť. Sborník vedeckých prací. Eds. Halyna Myronova – Oxana Gazdošová – Petr Kalina – Olga Lytvynjuk – Jitka Micháliková – Libor Pavlíček. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, 2009, s. 463–474.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Ve znamení Ludovíta Štúra: pohled zvnějšku. České komentáře k některým knihám štúrovského roku*. In: Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech. Ed. Ivo Pospíšil. Výkonná red. Lenka Paučová. Vychází péčí České asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky FF MU, Slavistickou společností Franka Wollmana, Středoevropským centrem slovanských studií a ve spolupráci a s finanční podporou Literárního informačního centra v Bratislavě. Brno: Vydal Jan Sojnek – Galium, 2016, s. 233–242.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Vývojové paradigma literárních směrů a jeho slovanské specifikum: metodologie a texty*. In: Slovanské literatury v evropském kontextu: zvláštnosti vývoje a promýšlení alternativ. Ed. Petr Stehlík. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 51–64.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Zamečanija po povodu istoriko-literaturnych koncepcij Dmitrija Čiževskogo*. In: Dmitrij Čiževskij i jevropskaja kul'tura. Dmytro Čyževs'kyj i jevopejs'ka kul'tura. Red. Roman Mnich i Justyna Urban. Drohobyč – Siedlce: Colloquia Litteraria Sedlcensia, Akademia Litteraria Sedlcensia, 2010, s. 131–140.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Žánr jako bezprostřední výraz autorovy osobnosti. Deník spisovatele F. Dostojevského a Šlépěje ě. Demla*. Slovenská literatúra, 1990, č. 4, s. 338–349.
- SMIRNOV, Igor: *Chudožestvennyj smysl i evoljucija poetičeskich sistem*. Moskva: Nauka, 1977.
- SMIRNOV, Igor: *Oliteraturennoje vremja. (Gipo)teorija literaturnych žanrov*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo RCHGA, 2008.
- SÖTÉR, István: *The Dilemma of Literary Science*. Budapest: Akadémiai Kiado, 1973.
- TIHANOV, Galin: *The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2019.

- TSCHIŽEWSKIJ, Dmitrij: *Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts. I. Die Romantik. Eidos Verlag, München 1964; II. Der Realismus. München: Wilhelm Fink Verlag, 1967.*
- TUREČEK, Dalibor – ZAJAC, Peter: *Český a slovenský literární klasicismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: HOST, 2017.*
- TUREČEK, Dalibor: *České literární romantično. Synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: HOST, 2012.*
- TUREČEK, Dalibor: *Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza. In: TUREČEK, Dalibor a kol.: České literární romantično. Synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: HOST, 2012, s. 265–282.*
- WELLEK, René: *Essays on Czech Literature. The Hague: Mouton, 1963.*
- WELLEK, René: *Immanuel Kant in England. Princeton: Princeton University Press, 1931.*
- WELLEK, René: *The Theory of Literary History. Travaux du Cercle Linguistique de Prague 6, Praha, 1936, s. 173–191.*
- ZAJAC, Peter: *Tvorivosť literatúry. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990.*
- ZELENKA, Miloš: *Wellkova teorie literárních dějin v kontextu české školy literární komparistiky, Slavia 64, 1995, č. 1–2, s. 207–216.*

---

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Masarykova univerzita
Ústav slavistiky, Filozofická fakulta
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
ivo.pospisil@phil.muni.cz

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

